

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Staat een flexibele arbeidsrelatie een vaste partnerrelatie in de weg?

Chkalova, K.; van Gaalen, R.

Publication date

2017

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Chkalova, K., & van Gaalen, R. (2017). Staat een flexibele arbeidsrelatie een vaste partnerrelatie in de weg? *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 33(3), 342-359.
https://www.tijdschriftvoorarbeidsvraagstukken.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/TA-33-3-10/Staat-een-flexibele-arbeidsrelatie-een-vaste-partnerrelatie-in-de-weg

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Staat een flexibele arbeidsrelatie een vaste partnerrelatie in de weg?

Katja Chkalova & Ruben van Gaalen*

In dit onderzoek is gekeken hoe het hebben van een onzekere arbeidsmarktpositie de relatievorming beïnvloedt. Uit de analyses blijkt dat arbeidsonzekerheid bij vooral laagopgeleide mannen en vrouwen negatief samenhangt met de kans om te gaan samenwonen. Eenmaal samenwonend is het vooral de onzekere positie van de man die negatief samenhangt met de transitie naar trouwen. Ook hierbij geldt dat de negatieve relatie tussen arbeidsonzekerheid en trouwen vooral onder laagopgeleide mannen speelt. Flexibele arbeid lijkt een vaste partnerrelatie wel degelijk in de weg te staan en dan vooral onder laagopgeleiden.

Inleiding

De arbeidsmarkt is de laatste jaren sterk geflexibiliseerd. Het aantal zelfstandig ondernemers en werknemers met een flexibel contract is in Nederland in korte tijd fors toegenomen (Kösters & Smits, 2015). Daarmee is het aantal werkenden met een relatief grote baan- en inkomensonzekerheid eveneens gestegen. De negatieve gevolgen van flexibele arbeidsrelaties voor de loopbanen van laagopgeleide en jonge werkenden zijn goed gedocumenteerd. Zij hebben gemiddeld lagere lonen, minder trainingsmogelijkheden en een groter risico op werkloosheid dan mensen met een vast dienstverband (Giesecke & Groß, 2003; Mertens et al., 2007; OECD, 2002). Doordat mensen met een flexibele arbeidsrelatie minder zekerheid hebben dan personen met vaste contracten (Chkalova et al., 2015; Van Gaalen et al., 2013), is het voorstelbaar dat hun keuzes rond relatievorming afwijken van die van mensen met een vast dienstverband. Mogelijk weerhoudt een flexibele arbeidsrelatie mensen ervan om samen te gaan wonen of om te gaan trouwen. Het ontberen van een vast contract maakt het bijvoorbeeld lastiger om een (groter en/of duurder) huis te vinden. Maar het kan ook zijn dat onzekerheid op de arbeidsmarkt wordt gecompenseerd door vastigheid in het persoonlijke leven te zoeken en juist wel samen te gaan wonen. En mogelijk hebben hoogopgeleiden door relatief hoge lonen en goede carrièrekansen minder last van arbeidsonzekerheid dan laagopgeleiden. Kortom, gezien de toenemende flexibilisering op de arbeidsmarkt is het relevant om als onderdeel van de brede maatschappelijke gevolgen van de flexibilisering, ook de gevolgen voor relatievorming voor verschillende groepen in kaart te brengen.

* Katja Chkalova is werkzaam bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en is daarnaast als promovenda verbonden aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). E-mail: k.chkalova@cbs.nl. Ruben van Gaalen is verbonden aan het CBS en de Universiteit van Amsterdam. E-mail: r.vangaalen@cbs.nl.

De nadruk in deze verkenning wordt vooral gelegd op de trendanalyse en eventuele verschillen naar opleidingsniveau. Centraal in dit onderzoek staan de volgende vragen:

- 1 In hoeverre verschillen de kansen om te gaan samenwonen of trouwen tussen zelfstandigen, flexwerkers en werknemers met een vast contract?
- 2 Zijn er veranderingen waar te nemen in de samenhang tussen de relatievorming en arbeidsonzekerheid in de afgelopen tien jaar?
- 3 Zijn er verschillen waar te nemen in de samenhang tussen de relatievorming en arbeidsonzekerheid naar opleidingsniveau?

Theorie

Doordat mensen met een flexibele arbeidsrelatie een minder stabiele basis hebben op de arbeidsmarkt, kan dit de relatievorming hinderen. In deze paragraaf wordt eerst uitgelegd waarom flexibele arbeidsrelatie samenhangt met onzekerheid. Vervolgens gaan wij in op de mogelijke gevolgen van arbeidsonzekerheid voor relatievorming.

Flexibele arbeidsrelaties en arbeidsonzekerheid

Flexibele arbeidsrelaties kunnen op verschillende manieren onzekerheid creëren. Mensen met een flexibele arbeidsrelatie lopen een grotere kans op baanverlies (Bierings et al., 2015). Dit betekent een grotere baanonzekerheid en een daaruit voortvloeiende grotere inkomensonzekerheid op de langere termijn. Daarnaast hebben flexibel werkenden minder door de werkgever betaalde scholings- en trainingsmogelijkheden (Arulampalam & Booth, 2004; Fouarge et al., 2012; Van Wijk et al., 2013) en ontvangen ze lagere lonen (Amuedo-Dorantes & Serrano-Padial, 2007; Hagen, 2002). Een groeiend aantal studies bevestigt dat een flexibele baan langdurig negatieve gevolgen heeft voor de arbeidscarrière (Gebel, 2009; Scherer, 2005; Steijn et al., 2006). Dit kan relatief veel onzekerheid creëren over perspectieven op de arbeidsmarkt van flexwerkers ten opzichte van mensen met vast werk.

Ook zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) hebben te maken met meer onzekerheid dan vaste werknemers. Ten eerste is hun inkomen gemiddeld lager dan van vaste werknemers (CBS, 2016b, 2016c). Daarnaast hebben zij meer inkomensonzekerheid omdat zij niet vanzelfsprekend altijd werk hebben. Eenmaal werkloos of arbeidsongeschikt hebben zij ook minder vaak en minder recht op sociale voorzieningen vergeleken met werknemers die automatisch verzekerd zijn tegen werkloosheid en arbeidsongeschiktheid. Zij kunnen zich via privéregelingen laten verzekeren, maar in de praktijk wordt dit maar beperkt gedaan (CBS, 2016a). Dit resulteert in grotere werk- en inkomensonzekerheid. Zzp'ers geven dan ook aan vaker bezorgd te zijn over de toekomst dan werknemers (Hooftman et al., 2016; Janssen et al., 2015). Zelfstandigen met personeel (zmp'ers) maken zich weliswaar meer zorgen over de toekomst dan zzp'ers, maar zij hebben een beduidend betere financiële positie. Hun gemiddelde inkomen ligt hoger dan dat van zzp'ers, en is ook iets hoger dan van werknemers in

vaste dienst. Zelfstandigen met personeel zijn ook vaker verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid en beschikken over een gemiddeld groter vermogen om eventuele tegenslagen op te vangen (CBS, 2016a).

Zowel zelfstandigen met als zonder personeel verschillen van flexibele werknemers in hoe ze de onzekerheid ervaren. Voor zelfstandigen, die gemiddeld meer waarde hechten aan onafhankelijkheid en vrijheid, is een bepaalde mate van onzekerheid vaak een bewuste keuze. Zo geeft de meerderheid van alle flexwerkers aan een vast contract te prefereren, terwijl de meeste zzp'ers en zmp'ers juist tevreden zijn met een positie als zelfstandige (Hooftman et al., 2016; Janssen et al., 2015). Tegelijkertijd lopen zelfstandigen meer (financiële) risico's dan mensen die in loondienst werken.

Economische benadering

Financiële buffers of het beschikken over bepaalde, veelgevraagde competenties kunnen economische zekerheid bieden. Ook een stabiel inkomen in de vorm van een vast contract kan de financiële basis vormen voor het huishouden. Deze economische zekerheid zal als aantrekkelijk worden gezien door potentiële partners (Becker, 2009) en zal de kans op een samenwoon- of zelfs huwelijksrelatie vergroten. De assumptie hierbij is dat partners pas trouwen of samenwonen als er een stabiele financiële basis is. Flexibele arbeid impliceert onzekerheid en kan jongeren dus weerhouden van het aangaan van verplichtingen die relatievorming met zich meebrengt (Mills et al., 2005). De hypothesen die in het vervolg worden besproken, zijn verbijzonderingen van de algemene stelling dat arbeidsonzekerheid een vaste partnerrelatie in de weg staat. Zo wordt beargumenteerd dat enkel mannen (en niet vrouwen) hinder zullen ondervinden van de arbeidsonzekerheid. De zogenaamde onzekerheidsthese gaat ook uit van de economische theorie, maar stelt dat de gevolgen anders zullen zijn voor de kans op samenwonen dan voor de kans om te trouwen omdat samenwoonrelaties anders, meer vrijblijvend, van aard zijn dan huwelijken. Ook wordt verwacht dat het effect van arbeidsonzekerheid anders zal uitvallen voor hoger dan lager opgeleiden en dat het effect gedurende de onderzoeksperiode zal variëren.

Onzekerheidsthese

Volgens Oppenheimer (1994) is het steeds moeilijker geworden om een goede inschatting te maken van iemands perspectieven op de arbeidsmarkt en dan vooral aan het begin van de carrière. De arbeidspatronen zijn grilliger en onvoorspelbaarder dan vroeger en vooral de jeugd heeft in toenemende mate te maken met arbeidsonzekerheid (Blossfeld et al., 2006). De inschatting van iemands langetermijnperspectieven op de arbeidsmarkt blijft echter cruciaal om te kunnen bepalen of hij of zij een goede huwelijkskandidaat is. Wat dit betreft kan een samenwoonrelatie fungeren als een proefperiode (Bumpass et al., 1991). Zo kunnen samenwoonpartners meer informatie over elkaar verzamelen voordat ze grote verplichtingen met elkaar aangaan zoals trouwen en kinderen krijgen. Hierdoor zal een onzekere situatie het aangaan van een samenwoonrelatie niet belemmeren. Een ander mechanisme hierachter kan betrekking hebben op personen die minder aantrekkelijk zijn als partners vanwege hun economisch onzekere positie, maar toch van de schaalvoordelen van samenwonen willen genieten

(Kalmijn, 2011). Ook in dit geval zal een onzekere situatie van één of beide partners de kansen op samenwonen niet belemmeren. Dit mechanisme geldt voornamelijk voor de verwachtingen over het vormen van samenwoonrelaties, en niet voor de kans om te trouwen.

Hypothese 1a: Personen met een onzekere arbeidspositie hebben een even grote kans om te gaan *samenwonen* dan personen met een vaste arbeidsrelatie.

Hypothese 1b: Personen met een onzekere arbeidspositie hebben een kleinere kans om te gaan *trouwen* dan personen met een vaste arbeidsrelatie.

In de literatuur is steun te vinden voor de onzekerheidsthese – als het gaat om samenwonen – en voor de mannelijke-broodwinnerthese, als het gaat om de kansen op trouwen. Kalmijn (2011) heeft bijvoorbeeld de onzekere positie van mannen in Europa onderzocht. Specifiek voor tijdelijk werk zijn in die studie geen effecten gevonden op de kansen om wel of niet samen te gaan wonen. Wel hadden werkenden met een tijdelijk contract vaker een samenwoonrelatie dan een huwelijk. Ook andere studies vonden dat arbeidsonzekerheid nauwelijks invloed heeft op de kansen van mannen om samen te wonen (Liefbroer, 2005). Een studie waarin specifiek naar de Nederlandse situatie is gekeken, is die van De Lange et al. (2014). Ook zij rapporteren geen effect van het type contract op kans op samenwonen voor mannen. Daarnaast is er een negatief effect gevonden voor mannen met een tijdelijk contract als het gaat om het aangaan van een huwelijk. Ook deze uitkomst is in lijn met onze verwachtingen.

Specialisatie-, mannelijke broodwinner- en onzekerheidsreductiethese

Op het moment dat een huishouden wordt gevormd, bundelen partners volgens de economische benadering hun middelen en capaciteiten om het huishouden zo efficiënt mogelijk in te richten. Hierbij wordt het meeste voordeel behaald door (volledige) *specialisatie*: de ene partner doet dat in betaalde arbeid, de andere partner in huishoudelijk werk (Becker, 2009). Specialisatie is de meest efficiënte strategie in het maximaliseren van het voordeel van een gezamenlijk huishouden, maar creëert wederzijdse afhankelijkheid tussen de partners. Volgens deze theorie zal een stabiele arbeidsmarktpositie van de broodwinner positief samenhangen met de kans om samen te gaan wonen maar ook met de kans om te trouwen (en kinderen te nemen). Terwijl deze benadering in principe gender-neutraal is, geldt deze verwachting vermoedelijk voornamelijk voor mannen (Oppenheimer et al., 1997). Dit omdat, ondanks de grote inhaalslag die vrouwen op de arbeidsmarkt hebben gemaakt, de verdeling van betaald en onbetaald werk binnen huishoudens in Nederland nog steeds vrij traditioneel is (Portegijs & Van den Brakel, 2016). Hierdoor kan worden verwacht dat vrouwen minder geneigd zijn tot specialisatie in betaald werk dan mannen (*mannelijke-broodwinnerthese*).

Een hieraan gerelateerde theoretische benadering is de *onzekerheidsreductietheorie* (Friedman et al., 1994). Volgens deze theorie zullen mensen altijd proberen om onzekerheid te reduceren. Vrouwen doen dat bijvoorbeeld door te kiezen voor een alternatieve carrière als moeder en/of huisvrouw, een rol die bij vrouwen

sociaal-cultureel geaccepteerd is. Volgens deze theorie zullen vrouwen met weinig vooruitzichten op de arbeidsmarkt geneigd zijn om te trouwen (en kinderen te nemen) om meer structuur en zekerheid te krijgen in een anders onzekere levensloop.

Hypothese 2: Vooral mannen (*en niet vrouwen*) ondervinden een negatief effect van een onzekere arbeidspositie op de kans samen te gaan wonen of te trouwen.

Opleidingsniveau

Het bovenstaande kan in meer of mindere mate gelden voor hoog- en laagopgeleide stellen. De toegenomen onzekerheid op de arbeidsmarkt heeft voornamelijk laagopgeleiden geraakt. Deze groep heeft een groter risico op werkloosheid, meer kans op een onzekere arbeidsrelatie en een onregelmatig inkomen dan hoger opgeleiden (OECD, 2011). Onder laagopgeleiden bestaat daarom een grotere economische noodzaak dat beide partners bijdragen aan het huishoudinkomen (Luxton & Corman, 2001; McCall, 2001). Vanuit economische perspectief kan daarom worden verwacht dat hoger opgeleide stellen meer ruimte hebben voor specialisatie. Echter, het hoogst behaalde opleidingsniveau hangt niet alleen samen met inkomen, maar is ook gerelateerd aan verschillen in opvattingen en normen over de taakverdeling binnen partnerrelaties (Liefbroer & Billari, 2010). Hoogopgeleiden streven vermoedelijk een meer moderne en dus gelijkere verdeling van werk en zorg na dan laagopgeleiden. Dit zou de kans op specialisatie onder hoogopgeleiden juist verkleinen. Op basis hiervan verwachten wij dat variatie naar opleidingsniveau verschilt tussen mannen en vrouwen. In het bijzonder wordt verwacht dat hoogopgeleide vrouwen, die een meer gelijkere verdeling van werk en zorg nastreven, gevoeliger zullen zijn voor eigen economische onzekerheid. Daarnaast verwachten wij dat laagopgeleide mannen het grootste nadeel zullen ondervinden van een onzekere carrière vanwege een lager inkomen én een grotere sociaal-culturele druk om de broodwinnersrol te vervullen.

Hypothese 3a: Vooral *laagopgeleide mannen* ondervinden het negatieve effect van een onzekere arbeidspositie op de kans om samen te gaan wonen of te trouwen.

Hypothese 3b: Vooral *hoogopgeleide vrouwen* ondervinden het negatieve effect van een onzekere arbeidspositie op de kans om samen te gaan wonen of te trouwen.

Trends

Steeds meer mensen krijgen te maken met een flexibele arbeidsrelatie of gaan als zelfstandige aan de slag. Steeds minder mensen slagen erin om een vast contract te bemachtigen. Omdat een vast contract begin deze eeuw meer gangbaar was, zou een flexibele arbeidsmarktrelatie met meer ervaren onzekerheid gepaard kunnen gaan. In recente jaren is het hebben van een flexibele arbeidsrelatie gangbaar geworden – een op de drie werkenden werkt op flexibele basis. Het is dan ook goed denkbaar dat flexibele arbeid vaker en makkelijker wordt geaccepteerd en tegenwoordig als minder onzeker wordt ervaren dan tien jaar geleden.

Hypothese 4a: Het negatieve effect van een onzekere arbeidspositie op de kansen om samen te wonen of te trouwen zal afzwakken in recentere periodes.

Het inkomen van de vrouw, en de zekerheid van dat inkomen, wordt steeds belangrijker binnen het huishouden (Kreyenfeld et al., 2012). Daarom is het aannemelijk te verwachten dat mogelijke negatieve effecten van arbeidsonzekerheid voornamelijk in recentere periodes van kracht zullen zijn.

Hypothese 4b: Vooral in de recentere periodes zullen vrouwen met een flexibele arbeidsrelatie een kleinere kans hebben om samen te gaan wonen en te trouwen dan vrouwen met een vaste arbeidsrelatie.

Data en methoden

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen wordt gebruikgemaakt van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) en de informatie uit het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB) van het CBS (Bakker et al., 2014). De informatie over de arbeidsmarktpositie wordt verkregen uit de EBB, waarbij het mogelijk is om onderscheid te maken tussen werknemers met een vaste en een flexibele arbeidsrelatie, en zelfstandigen met en zonder personeel. Er is gekeken naar demografische transitieën een jaar later na de EBB-peiling. Doordat we gebruikmaken van gestapelde EBB's (2003-2015) kunnen we ook in kaart brengen of samenhangen in de tijd veranderen.

Zoals eerder is vermeld, is inkomensonzekerheid een van de aspecten die de relatie tussen flexibele arbeidsrelaties en onzekerheid kan verklaren. Mensen met een flexibele arbeidsrelatie verdienen minder en hebben vaker een onregelmatig inkomen. Een hoger inkomen kan ook garanties bieden, doordat men in staat is om buffers op te bouwen om tegenslagen op de arbeidsmarkt op te kunnen vangen. Dit betekent dat een hoger inkomen de onzekerheid op andere terreinen dan baan- en werkonzekerheid kan compenseren. Daarom wordt in dit onderzoek naar de gevolgen van arbeidsmarkttonzekerheid telkens rekening gehouden met de hoogte van het persoonlijk inkomen. Gekozen is voor de periode vanaf 2003 omdat vanaf dat jaar ook de gegevens over persoonlijk inkomen beschikbaar zijn.

De belangrijkste onafhankelijke variabele in dit onderzoek, de arbeids(on)zekerheid, is uitgedrukt in meerdere categorieën:

- 1 een vast contract;
- 2 een flexibele arbeidsrelatie (tijdelijke contracten, oproep- en uitzendkrachten);
- 3 zelfstandige zonder personeel (zzp);
- 4 zelfstandige met personeel (zmp);
- 5 werkloos;
- 6 niet actief.

De basis voor informatie over partnerrelaties vormt de Basisregistratie Personen, waarin gegevens over huwelijken en geregistreerde partnerschappen zijn opgenomen. De informatie over ongehuwd samenwonenden zonder geregistreerd partnerschap is echter niet direct uit registers beschikbaar. Om vast te stellen of

twee samenwonende mensen een partnerrelatie vormen, wordt onder meer gekeken of sprake is van een familieverband (bijv. broer-zus- of moeder-zoonrelatie) en of beide partners als fiscale partners geregistreerd zijn. Pas als aan een reeks voorwaarden is voldaan, worden samenwonenden getypeerd als samenwonende partners.

Wij zijn in deze analyse vooral in jonge stellen geïnteresseerd, aan het begin van hun demografische levensloop. Daarom is voor de analyses een leeftijdsrestrictie opgelegd van 18 tot 45 jaar voor mannen, en 18 tot 40 jaar voor vrouwen. Omdat de dynamiek binnen homostellen een specifieke theoretische benadering verdient, zijn enkel heterokoppels geselecteerd. Personen die overlijden binnen een jaar na de peildatum, zijn ook uitgesloten.

Transitie van alleenstaand naar samenwonen

Voor de onderzoekspopulatie alleenstaanden is gekeken of men een jaar na de waarneming in de EBB al dan niet getrouwd met een partner is gaan samenwonen. Voor deze analyse is gehuwd en ongehuwd samenwonen bij elkaar gevoegd omdat wij enkel geïnteresseerd zijn in de transitie van alleenstaand naar het voeren van een gezamenlijke huishouden. Ongeveer 1,5% van de alleenstaande mannen en vrouwen die de transitie naar samenwonen hebben meegemaakt, waren ook meteen getrouwd. Enkele alleenstaande personen die een jaar later getrouwd waren en niet met hun partner op hetzelfde adres wonen, zijn niet in de analyse meegenomen. Er zijn twee logistische regressiemodellen geschat: een voor de mannen en een voor de vrouwen met transitie naar samenwonen als afhankelijke variabele.

In tabel 1 zijn de ongecorrigeerde onderzoekspopulatieaantallen weergegeven. Ruim 12% van de alleenstaande vrouwen en 9% van de alleenstaande mannen maakt binnen een jaar na het peilmoment een transitie naar een samenwoonrelatie. Dit verschilt echter naar arbeidsmarktpositie. Onder mannen gaan zelfstandigen met personeel (13%) en personen met een vast contract (11%) vaker samenwonen. Zelfstandigen en personen met een vast contract zijn over het algemeen ook wat ouder. Bij vrouwen gaan personen met een flexibele arbeidsrelatie (13%) en personen met een vast contract (14%) vaker samenwonen. Vrouwelijke zelfstandigen zonder personeel maken minder vaak een transitie naar samenwonen (12%), maar het betreft een kleine groep mensen. Inactieve alleenstaande mannen en inactieve alleenstaande vrouwen hebben de kleinste kans om een jaar later samen te wonen, respectievelijk 3% en 7%. In de leeftijdscategorie 25 tot 30 jaar worden relatief de meeste transities naar samenwonen doorgemaakt. Opleidingsniveau lijkt een rol te spelen bij mannen en bij vrouwen: laagopgeleiden maken minder vaak de transitie van alleenstaand naar samenwonend dan hoogopgeleiden.

Tabel 1 *Transitie naar samenwonen, onderzoekspopulatietotalen*

	Mannen		Vrouwen	
	N Totaal	% transitie naar samenwonen	N Totaal	% transitie naar samenwonen
Totaal	67.695	9,3	44.430	12,2
Vast contract	36.392	10,9	22.209	13,8
Flex	13.896	8,9	10.635	13,2
Zzp	4.379	9,3	1.367	10,7
Zmp	1.358	12,6	276	12,3
Werkloos	4.962	5,9	2.800	9,9
Niet actief	6.708	3,2	7.143	7,1

Transitie van samenwonen naar trouwen

Voor de analyse van de transitie van samenwonen naar trouwen zijn alle ongehuwd samenwonende partnerrelaties als onderzoekseenheid geselecteerd. Hiervoor zijn partnerrelaties geselecteerd die op het EBB-peilmoment samenwoonden, maar nog niet getrouwd waren en geen geregistreerd partnerschap hadden. Samenwonenden kunnen trouwen, maar een samenwoonrelatie kan ook stranden. Ook deze uitkomst kan door de arbeidsonzekerheid worden beïnvloed. Omdat de kansen op verschillende uitkomsten met elkaar interfereren, hebben wij voor de analyses op koppelniveau multinomiale logistische regressie toegepast, waarin een andere mogelijke uitkomst, te weten 'uit elkaar gaan', in het model is opgenomen (het *competing risk*-model).

In tabel 2 zijn de onderzoekspopulatieaantallen van de partnerrelaties weergegeven. Onze afhankelijke categoriale variabele bestaat uit drie mogelijke uitkomsten:

- a de situatie is niet gewijzigd N = 27.606;
- b men is getrouwd of heeft een geregistreerd partnerschap N = 3.055;
- c men is niet meer bij elkaar N = 1.716.

Ruim 9,4% van de ongetrouwde partnerrelaties die bij elkaar waren op het moment van de EBB-waarneming, zijn een jaar later getrouwd. De percentages liggen hoger voor stellen waarbinnen een vast contract aanwezig is, en zijn lager voor stellen waarin de mannelijke partner niet werkend is. Hoogopgeleiden hebben een grotere kans om een transitie naar trouwen door te maken.

Tabel 2 *Transitie naar trouwen, onderzoekspopulatietotalen*

	Mannelijke partner		Vrouwelijke partner	
	N Totaal	% transitie naar trouwen	N Totaal	% transitie naar trouwen
Totaal	32.377	9,40%	32.377	9,40%
Vast contract	22.260	10,20%	21.046	9,90%
Flex	4.181	8,80%	5.622	9,50%
Zzp	2.678	7,40%	1.325	7,80%
Zmp	1.577	7,80%	377	6,10%
Niet werkzaam	1.681	5,90%	4.007	8,00%

Presentatie uitkomsten en kanttekeningen onderzoeksdesign

Om de interpretatie van de resultaten te vergemakkelijken worden de uitkomsten van de logistische regressies voor kansen op samenwonen en de multinomiale regressies voor de kansen op trouwen gepresenteerd als gecorrigeerde percentages (*predicted probabilities*). Omdat er met specifieke subpopulaties wordt gewerkt, zijn er in de modellen geen wegingen toegepast. De gecorrigeerde percentages geven de kans weer dat mannen en vrouwen samen gaan wonen of trouwen, waarbij rekening is gehouden met achtergrondkenmerken. Daarbij is ook aangegeven of de verschillen tussen groepen statistisch significant zijn.

In dit onderzoek kijken wij naar de kansen van werknemers en zelfstandigen om te gaan samenwonen en trouwen. Het totale effect van flexibele arbeidsrelaties kan echter cumulatief zijn. Zo kan de groep samenwonenden bijvoorbeeld al erg selectief zijn omdat de arbeidsmarktpositie ook de kansen op een partner beïnvloedt. Ook kan arbeidsonzekerheid van invloed zijn op de kans dat een stel überhaupt bij elkaar blijft en/of overgaat tot gezinsvorming. Er is dus sprake van interdependentie tussen de diverse processen. In dit onderzoek focussen wij ons voornamelijk op het netto effect van arbeidsonzekerheid op relatievorming en laten we eventuele cumulatieve effecten buiten beschouwing. Daarom is besloten om niet te controleren voor demografische factoren als relatieduur en de aanwezigheid van kinderen. Als hier wel rekening mee wordt gehouden, zal het directe netto-effect van arbeidsonzekerheid op de desbetreffende transitie worden onderschat.

De timing van de transities is geen onderwerp van dit onderzoek. Om rekening te houden met het feit dat sommige groepen op een latere leeftijd bepaalde transities doormaken, wordt in alle modellen rekening gehouden met de leeftijd van individuen en in geval van koppels met de leeftijden van beide partners. Ook zijn sensitiviteitsanalyses uitgevoerd waarin interactie-effecten met leeftijd zijn opgenomen. Er zijn geen significante verschillen gevonden in de effecten van onzekere arbeid op relatievorming naar leeftijdscategorieën.

Resultaten

Kans op relatievorming

De gecorrigeerde transitiepercentages uit tabel 3 laten zien welk percentage van de verschillende groepen de transitie naar samenwonen zou maken rekening houdend met opleidingsniveau, leeftijd, periode, migratieachtergrond en inkomen (log). Het verschil tussen mannen met een vast contract en mannelijke zelfstandigen met personeel (zmp) is positief en significant: 13% van de zmp's maken de transitie naar samenwonen tegen 9,6% van de mannen met een vast contract. Werkloze en inactieve mannen lopen een significant lagere kans om de transitie mee te maken dan mannen met een vast contract. Het percentage mannelijke zzp'ers en mannen met flexibele contract verschilt niet significant van dat van mannen met een vast contract.

De kansen van vrouwen (gecorrigeerd en niet-gecorrigeerd) om samen te gaan wonen, liggen hoger dan van mannen. Het verschil tussen vrouwen met een

flexibel contract en met een vast contract in de kans om samen te gaan wonen is significant nadat voor leeftijd, herkomst, periode, opleidingsniveau en (log)inkomen is gecorrigeerd: 13,7% van de vrouwen met een vast contract gaat samenwonen, tegen 12,8% van de flexwerkers als deze twee groepen gemiddeld zouden scoren op inkomen, leeftijd, migratieachtergrond, periode en opleidingsniveau. Ook gaan inactieve en werkloze vrouwen significant minder vaak samenwonen dan vrouwen met een vast contract.

De uitkomsten voor mannen zijn in lijn met de verwachtingen (hypothese 1a). Zolang een man inkomen heeft, hangt een onzekere arbeidssituatie niet (negatief) samen met zijn kansen om samen te gaan wonen. De verwachting was dat de onzekerheidstheorie voor mannen en voor vrouwen geldt. Als het om de positie van de vrouw gaat, ondersteunen de resultaten de verwachtingen niet: haar onzekere arbeidssituatie maakt haar schijnbaar wel een iets minder aantrekkelijke partner om mee samen te wonen. Dit verschil is echter niet erg groot. De effecten van de grootste onzekerheid (werkloos of niet-actief) zijn het grootst (cf. hypothese 1a), en dan vooral voor mannen (cf. hypothese 2).

Tabel 3 *Alleenstaande personen naar arbeidsmarktsituatie, gecorrigeerde percentages transitie naar samenwonen*

	Mannen		Vrouwen	
	Gecorrigeerde %		Gecorrigeerde %	
Vast contract	9,6	Ref.	13,7	Ref.
Flexibel contract	9,3		12,8	*
ZZP	10,1		13,3	
ZMP	13	***	16,3	
Werkloos	8,2	**	11,7	**
Niet actief	5,2	***	9,3	***

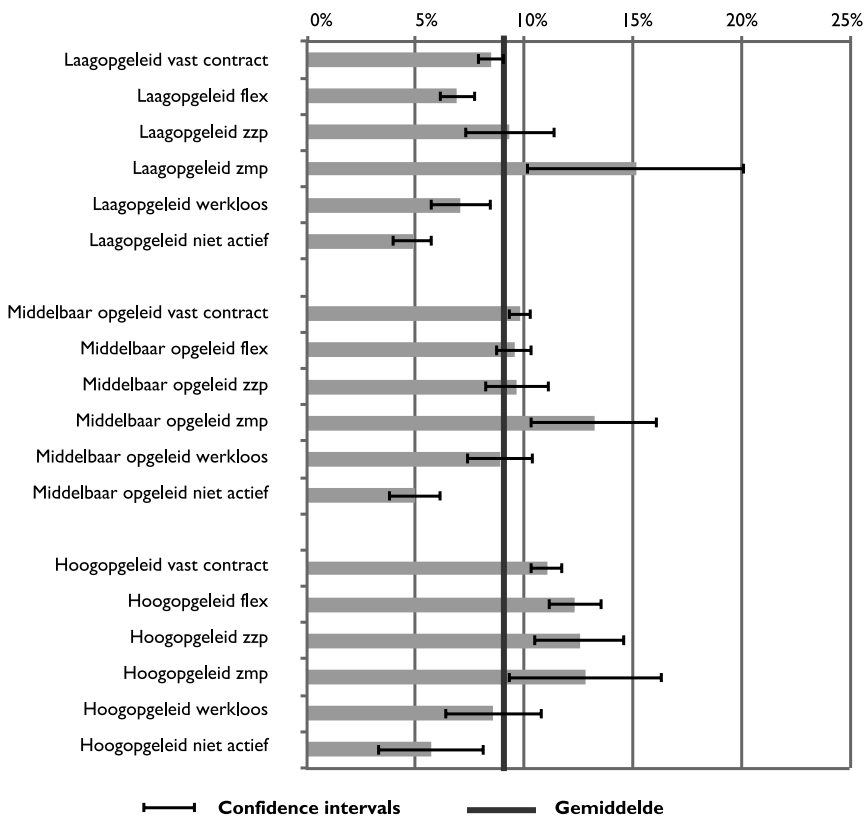
* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Percentages zijn gecorrigeerd voor periode, leeftijd, opleiding, migratieachtergrond en persoonlijk (log) inkomen

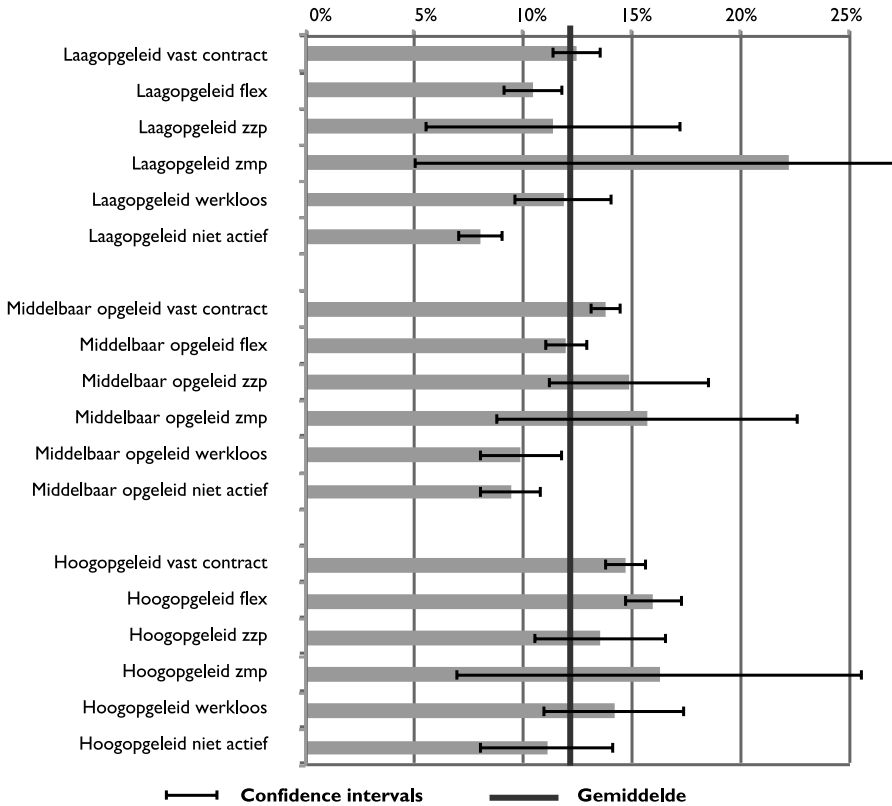
Gecorrigeerde verschillen naar opleidingsniveau

In de figuren 1 en 2 zijn de gecorrigeerde percentages weergegeven naar de arbeidsmarktpositie naar het opleidingsniveau voor mannen (figuur 1) en vrouwen (figuur 2). De dikke lijn in de figuren staat voor het gemiddelde transitiepercentage. Er zijn significante verschillen in de kansen om samen te wonen tussen flexwerkers en werknemers met een vast contract bij mannen die laagopgeleid zijn, respectievelijk 6,9% en 8,5%. Beide percentages liggen ook lager dan het gemiddelde van 9,2% voor alle mannen. Bij middelbaar en hoger opgeleide mannen is geen significant verschil in het effect van arbeidsrelatie op de transitiekansen naar opleidingsniveau. Deze resultaten zijn in lijn met de verwachtingen (hypothese 3a). Het zijn vooral laagopgeleide mannen die een groter negatief effect van arbeidsonzekerheid ondervinden als het aankomt op relatievorming. Voor vrouwen geldt ook dat er verschillen zijn naar opleidingsniveau. Een lager percentage laagopgeleide vrouwen met een flexibel contract maakt de transitie naar samenwonen in vergelijking met laagopgeleide vrouwen met een vast con-

tract, respectievelijk 10,4% en 12,7%. Dit verschil is echter niet significant. Ook middelbaar opgeleide vrouwen met een flexbaan gaan minder vaak samenwonen dan middelbaar opgeleide vrouwen met een vast contract. Het verschil bij de middelbaar opgeleide vrouwen is wel statistisch significant. Dit is niet wat vanuit de theorie werd verwacht (hypothese 3b). Blijkbaar doet een hogere opleiding de negatieve effecten van arbeidsonzekerheid op samenwoonkansen bij vrouwen teniet, en zijn vrouwen met minder kansen (meer onzekerheid) op de arbeidsmarkt ook minder aantrekkelijk als samenwoonpartner.

Figuur 1 *Alleenstaande mannen naar arbeidsmarktsituatie, gecorrigeerde percentages transitie naar samenwonen*

Figuur 2 *Alleenstaande vrouwen naar arbeidsmarktsituatie, gecorrigeerde percentages transitie naar samenwonen*

Gecorrigeerde verschillen naar periode

Vervolgens is gekeken of er periodeverschillen zijn in de percentages mannen en vrouwen die gaan samenwonen (de uitkomsten zijn op aanvraag beschikbaar). De algemene conclusie is dat de verwachting dat het eventuele negatieve effect van flexwerk en zelfstandigheid in de tijd zal afnemen, niet door de data wordt ondersteund (hypothese 4a). Ook de hypothese dat de positie van de vrouw op de arbeidsmarkt in de tijd belangrijker zou worden (hypothese 4b), wordt niet bevestigd. Ook lijkt het er niet op dat het belang van een vast contract of flexibele arbeid in de tijd toeneemt. Wel lijken de transitiepercentages een conjunctuurpatroon te volgen: bij alle soorten werk zien wij een afname in de transities naar samenwonen in de periode 2008-2012, en een toename van de transities in de periode tussen 2004 en 2008.

Kans om te trouwen

Er is een multinomiaal logistisch regressiemodel geschat met samenwoonrelaties als onderzoekseenheid waarin rekening is gehouden met periode, leeftijd,

migratieachtergrond, opleidingsniveau en het persoonlijk inkomen van beide partners. De output van dit model is vertaald naar de gecorrigeerde percentages voor de uitkomst 'men is getrouwd of heeft een geregistreerd partnerschap'. Deze gecorrigeerde percentages (tabel 4) laten zien welk percentage binnen de verschillende groepen de transitie naar trouwen zou meemaken als men gemiddeld zou scoren op alle andere relevante factoren (periode, opleidingsniveau, leeftijd, inkomen en migratieachtergrond van beide partners). De uitkomsten in tabel 4 komen dus uit hetzelfde model, in tegenstelling tot vorige analyses waarin wij aparte modellen voor mannen en vrouwen hebben geschat.

De arbeidsmarktsituatie van de vrouw lijkt niet belangrijk als het gaat om de kans om te trouwen. De arbeidsmarktsituatie van de man doet er wel toe. Stellen van wie mannen een flexibele aanstelling hebben, hebben een kleinere kans om te trouwen dan stellen van wie de man een vast contract heeft: 8,3% in tegenstelling tot 9,5%. Ook partnerrelaties waarin de man zzp'er is, lopen minder kans (7,9%) op een huwelijk een jaar na de waarneming. Deze uitkomsten voor mannen zijn in lijn met de theoretische verwachtingen vanuit de economische benadering (hypothese 1b). De positie van de vrouw lijkt er niet veel toe te doen in de beslissing van koppels om te trouwen of hun relatie te registreren. Dat is ook in lijn met de verwachtingen (hypothese 2).

Tabel 4 *Ongehuwde samenwonende partnerrelaties naar arbeidsmarktsituatie van de mannelijke en vrouwelijk partner, gecorrigeerde percentages transitie naar trouwen*

	Mannen		Vrouwen	
	Gecorrigeerde %		Gecorrigeerde %	
Vast contract	9,5	Ref.	9,1	Ref.
Flexibel contract	8,5	*	8,9	
Zzp	7,9	**	9,2	
Zmp	8,2		6,8	
Niet werkzaam	7,4	**	9,1	
N	32.377		32.377	

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

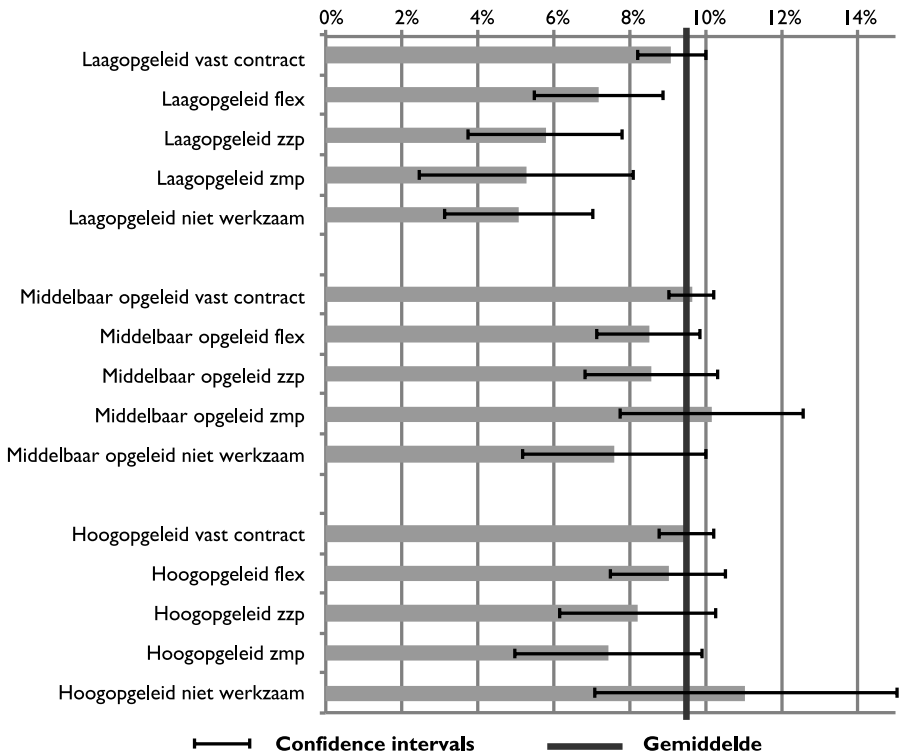
Percentages zijn gecorrigeerd voor periode, leeftijd, opleiding, migratieachtergrond en persoonlijk (log) inkomen

Het kan zo zijn dat niet de individuele arbeidsmarktsituatie de kansen om te trouwen beïnvloedt, maar de combinatie van arbeidsmarktsituaties van beide partners. Om te kijken of dat het geval is, is een interactieterm aan het model toegevoegd. Dit heeft geen betere model fit opgeleverd. Er zijn geen significante verschillen gevonden met betrekking tot de combinatie van arbeidsmarkt-statusen van beide partners. Het is dus voornamelijk de positie van de man die de kansen van een stel om te gaan trouwen beïnvloedt.

Gecorrigeerde verschillen naar opleidingsniveau

De gecorrigeerde percentages naar de arbeidsmarktpositie en het opleidingsniveau voor mannelijke partners zijn weergegeven in figuur 3. De dikke lijn in de figuur

staat voor het gemiddelde transitiepercentage. Bij laagopgeleide mannen zijn de grootste verschillen te zien in de kansen om te trouwen naar de situatie van de mannelijke partner. Deze verschillen zijn echter niet significant. Van de laagopgeleide stellen van wie de mannelijke partner een flexibel contract heeft, trouwt 7,2% een jaar later. Dit is lager dan van laagopgeleide stellen van wie de mannelijke partner een vast contract heeft. Van de laatstgenoemde groep trouwt 9,1% een jaar later. Deze resultaten zijn in lijn met de hypothese dat lager opgeleide mannen meer last zullen hebben van arbeidsonzekerheid (hypothese 3a). Er zijn geen statistisch significante verschillen gevonden naar opleidingsniveau bij de arbeidsmarktsituatie van de vrouwelijke partner in de kansen om te gaan trouwen een jaar na de EBB-waarneming (de resultaten zijn op aanvraag beschikbaar). Dit biedt geen ondersteuning aan de hypothese over hoger opgeleide vrouwen (hypothese 3b).

Figuur 3 *Transitie naar trouwen, gecorrigeerde percentages naar opleidingsniveau man*

Gecorrigeerde verschillen naar periode

Vervolgens is gekeken naar de effecten van arbeidsmarktpositie van beide partners naar periode. Er zijn geen significante verschillen te zien van het effect van

flexwerk of zelfstandigheid op de kansen van jonge partners om te trouwen. Net als bij de samenwoonanalyse lijken de transitiepercentages hier de conjuncturele ontwikkelingen te volgen.

Samenvatting verwachtingen en uitkomsten

		Uitkomst verwachting*			
		Mannen		Vrouwen	
		Samen-wonen	Trouwen	Samen-wonen	Trouwen
H1a	Personen met een onzekere arbeidspositie hebben een even grote kans om te gaan samenwonen dan personen met een vaste arbeidsrelatie.	ja		nee	
H1b	Personen met een onzekere arbeidspositie hebben een kleinere kans om te gaan trouwen dan personen met een vaste arbeidsrelatie.		ja		nee
H2	Vooraf mannen (en niet vrouwen) ondervinden een negatief effect van een onzekere arbeidspositie op de kans samen te gaan wonen of te trouwen.	nee	ja	nee	ja
H3a	Vooraf laagopgeleide mannen ondervinden het negatieve effect van een onzekere arbeidspositie op de kans om samen te gaan wonen of te trouwen.	ja	ja		
H3b	Vooraf hoogopgeleide vrouwen ondervinden het negatieve effect van een onzekere arbeidspositie op de kans om samen te gaan wonen of te trouwen.			nee	nee
H4a	Het negatieve effect van een onzekere arbeidspositie op de kansen om samen te wonen of te trouwen zal afzwakken in recentere periodes.	nee	nee	nee	nee
H4b	Vooraf in de recentere periodes zullen vrouwen met een flexibele arbeidsrelatie een kleinere kans hebben om samen te gaan wonen en te trouwen dan vrouwen met een vaste arbeidsrelatie.			nee	nee

*Ja: hypothese krijgt steun; Nee: hypothese wordt verworpen.

Conclusie

In dit onderzoek hebben wij gekeken hoe het hebben van een onzekere arbeidsmarktpositie de relatievorming beïnvloedt. Dit onderzoek draagt in meerdere opzichten bij aan de bestaande literatuur. Ten eerste is er gekeken naar zelfstandigen, een groep die in eerder onderzoek vaak buiten beschouwing werd gelaten. Daarnaast was het met de huidige opzet ook mogelijk om te kijken

of het effect van flexibele arbeid sinds de eeuwwisseling is veranderd. Ook hebben wij schattingen kunnen maken voor verschillen naar opleidingsniveau.

Uit de analyses blijkt dat het vooral laagopgeleide mannen en vrouwen zijn die een negatief effect van arbeidsonzekerheid ondervinden bij de kansen om te gaan samenwonen. Eenmaal samenwonend is het vooral de onzekere positie van de man die negatief samenhangt met de transitie naar trouwen. Ook hierbij geldt dat het negatieve effect van arbeidsonzekerheid op trouwen vooral onder laagopgeleide mannen speelt. Flexibele arbeid blijkt dus wel degelijk in de weg te staan van een vaste partnerrelatie en dan vooral onder de kwetsbare groep laagopgeleiden.

Er zijn geen significante veranderingen in de tijd gevonden in de samenhang tussen flexibele arbeid en relatievorming. Wel lijken de transitiepercentages de conjuncturele ontwikkelingen te volgen. De trends in demografische transities zijn wel vaker in verband gebracht met de conjunctuur (Sobotka et al., 2011). Dit suggereert dat naast de daadwerkelijke positie op de arbeidsmarkt de perceptie van de economische onzekerheid ook een belangrijk element is in het beslissingsproces van jonge stellen om samen te gaan wonen of te trouwen. Dit kan overigens ook samenhangen met de situatie op de woningmarkt. Als het moeilijker is om geschikte woonruimte te vinden, zullen minder mensen gaan samenwonen (Rindfuss & Brauner-Otto, 2008). In eerder Nederlands onderzoek is geen effect van arbeidsonzekerheid op de relatievorming gevonden (De Lange et al., 2014; Liefbroer, 2005). In die onderzoeken zijn wat oudere data gebruikt. Ons onderzoek bestrijkt een recente periode (2003-2014). Het is dus aannemelijk dat het negatieve effect van flexibele arbeid zich pas sinds de eeuwwisseling in Nederland heeft gemanifesteerd.

Het feit dat er geen trends zijn gevonden, betekent dat flexibele arbeid in het afgelopen decennium even belangrijk is gebleven voor relatie- en gezinsvorming. De groep die ermee te maken krijgt, is behoorlijk gegroeid. De totale impact van de flexibele arbeid op de relatie- en gezinsvorming is dus wel groter geworden. Het negatieve effect op relatievorming raakt mensen op allerlei terreinen direct. Het ontbreken of uitblijven van een vaste partnerrelatie kan gevolgen hebben voor bijvoorbeeld de vruchtbaarheid en de gezondheid, maar ook voor het welbevinden: mensen met een partner scoren hoger op welvaart en welzijn (CBS, 2015).

In dit onderzoek lag de focus op de eventuele trends in de relatie tussen flexibele arbeid en relatievorming. Een longitudinale benadering was niet aan de orde. Er kon dus geen rekening worden gehouden met de timing van bepaalde transities. Het blijft daarom nog een open vraag of de gevonden negatieve effecten van arbeidsonzekerheid blijvend zijn. Het kan namelijk zo zijn dat mensen bepaalde transities slechts uitstellen tot het moment dat de arbeidsmarktpositie is verbeterd. Dan wordt een inhaalslag gemaakt, totdat men uiteindelijk even vaak samenwoont of trouwt. We houden wel rekening met leeftijd, maar het kan zijn dat uitstel helemaal niet tot afstel leidt. Deze vragen zouden nog beter kunnen worden beantwoord met een longitudinaal design, waarbij personen gedurende een langere periode kunnen worden gevolgd, en waarbij ook de arbeidscarrières op een dynamische manier kunnen worden onderzocht om eventueel uitstel- en afstelgedrag te kunnen verklaren. Zijn het de overgangen

naar een zekere arbeidsmarktpositie die het inhalen mogelijk maken, of speelt arbeidsonzekerheid op een bepaald moment van de levensloop geen rol meer?

Literatuur

- Amuedo-Dorantes, C., & Serrano-Padial, R. (2007). Wage growth implications of fixed-term employment: An analysis by contract duration and job mobility. *Labour Economics*, 14(5), 829-847.
- Arulampalam, W., & Booth, A.L. (2004). Training in Europe. *Journal of the European Economic Association*, 2(2-3), 346-360.
- Bakker, B.F., Van Rooijen, J., & Van Toor, L. (2014). The system of social statistical datasets of Statistics Netherlands: An integral approach to the production of register-based social statistics. *Statistical Journal of the IAOS*, 30(4), 411-424.
- Becker, G.S. (2009). *A treatise on the family*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press
- Bierings, H., Kooiman, N., & De Vries, R. (2015). Arbeidsmarkttransities in Nederland: een overzicht. In K. Chkalova, A. Goudswaard, J. Sanders, & W. Smits (red.), *Dynamiek Op de Nederlandse Arbeidsmarkt* (pp. 9-32). Den Haag: CBS/TNO.
- Blossfeld, H.P., Klijzing, E., Mills, M., & Kurz, K. (Eds.) (2006). *Globalization, uncertainty and youth in society: The losers in a globalizing world*. York/London: Routledge .
- Bumpass, L. L., Sweet, J.A., & Cherlin, A. (1991). The role of cohabitation in declining rates of marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 913-927.
- CBS. (2015). *Kwaliteit van leven in Nederland*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS. (2016a). Een op vijf zzp'ers verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid. *Journal*. Retrieved from <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/05/een-op-vijf-zzp-ers-verzekerd-tegen-arbeidsongeschiktheid>.
- CBS. (2016b). Inkomen meeste zzp'ers lager dan van werknemers. *Journal*. Retrieved from <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/09/inkomen-meeste-zzp-ers-lager-dan-van-werknemers>.
- CBS. (2016c). *Werkzame beroepsbevolking; gemiddeld inkomen*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Chkalova, K., Goudswaard, A., Sanders, J., & Smits, W. (red.) (2015). *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt: de focus op flexibilisering*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- De Lange, M., Wolbers, M.H.J., Gesthuizen, M., & Ultee, W. (2014). The impact of macro and micro-economic uncertainty on family formation in The Netherlands. *European Journal of Population*, 30(2), 161-185.
- Fouarge, D., De Grip, A., Smits, W., & De Vries, R. (2012). Flexible contracts and human capital investments. *De Economist*, 160(2), 177-195.
- Friedman, D., Hechter, M., & Kanazawa, S. (1994). A theory of the value of children. *Demography*, 31(3), 375-401.
- Gebel, M. (2009). Fixed-term contracts at labour market entry in West Germany: Implications for job search and first job quality. *European Sociological Review*, 25(6), 661-675.
- Giesecke, J., & Groß, M. (2003). Temporary employment: chance or risk? *European Sociological Review*, 19(2), 161-177+i.
- Hagen, T. (2002). Do temporary workers receive risk premiums? Assessing the wage effects of fixed-term contracts in West Germany by a matching estimator compared with parametric approaches. *Labour: Review of Labour Economics and Industrial Relations*, 16(4), 667-705.
- Hooftman, W., Mars, G., Janssen, B., De Vroome, E., Michiels, J., Pleijers, A., et al. (2016). *Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2016: Methodologie en globale resultaten*.
- Janssen, B.J., Torre, W., De Vroome, E.M.M., Mol, M., Janssen, B., & Van de Bossche, S.N.J. (2015). *Zelfstandigen enquête arbeid 2015: Methodologie en globale resultaten*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- Kalmijn, M. (2011). The influence of men's income and employment on marriage and cohabitation: Testing Oppenheimer's theory in Europe. *European Journal of Population/ Revue Européenne de Démographie*, 27(3), 269-293.
- Kösters, L., & Smits, W. (2015). Tijdelijk werk: Nederland in Europees perspectief. In K. Chkalova, A. Goudswaard, J. Sanders, & W. Smits (red.), *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt: De focus op flexibilisering* (pp. 128-150). Den Haag: CBS/TNO.
- Kreyenfeld, M., Andersson, G., & Pailhé, A. (2012). Economic uncertainty and family dynamics in Europe: Introduction. *Demographic Research*, 27, 835-852.
- Liefbroer, A.C. (2005). Transition from youth to adulthood in the Netherlands. In H.P. Blossfeld, E. Klijzing, M. Mills & K. Kurz (red.), *Globalization, Uncertainty and Youth in Society: The Losers in a Globalizing World* (pp. 83-113). London/New York
- Liefbroer, A.C., & Billari, F.C. (2010). Bringing norms back in: A theoretical and empirical discussion of their importance for understanding demographic behaviour. *Population, Space and Place*, 16(4), 287-305.
- Luxton, M., & Corman, J.S. (2001). *Getting by in hard times: Gendered labour at home and on the job*. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.
- McCall, L. (2001). *Complex inequality: Gender, class, and race in the new economy*. New York/London: Routledge.
- Mertens, A., Gash, V., & McGinnity, F. (2007). The cost of flexibility at the margin: Comparing the wage penalty for fixed-term contracts in Germany and Spain using quantile regression. *Labour*, 21(4-5), 637-666.
- Mills, M., Blossfeld, H.P., & Klijzing, E. (2005). Becoming an adult in uncertain times. In *Globalization, Uncertainty and Youth in Society: The Losers in a Globalizing World* (Vol. 438).
- OECD. (2002). Taking the measure of temporary employment. In *Employment Outlook 2002* (127-185): OECD.
- OECD. (2011). *Employment Outlook 2011*. OECD.
- Oppenheimer, V.K. (1994). Women's rising employment and the future of the family in industrial societies. *Population and Development Review*, 293-342.
- Oppenheimer, V.K., Kalmijn, M., & Lim, N. (1997). Men's career development and marriage timing during a period of rising inequality. *Demography*, 34(3), 311-330.
- Portegijs, W., & Van den Brakel, M. (2016). *Emancipatiemonitor 2016*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rindfuss, R., & Brauner-Otto, S. (2008). Institutions and the transition to adulthood: Implications for fertility tempo in low-fertility settings. *Vienna Yearbook of Population Research*, 57-87.
- Scherer, S. (2005). Patterns of labour market entry-long wait or career instability? An empirical comparison of Italy, Great Britain and West Germany. *European Sociological Review*, 21(5), 427-440.
- Sobotka, T., Skirbekk, V., & Philipo, D. (2011). Economic recession and fertility in the developed world. *Population and Development Review*, 37(2), 267-306.
- Steijn, B., Need, A., & Gesthuizen, M. (2006). Well begun, half done? Long-term effects of labour market entry in the Netherlands, 1950-2000. *Work, Employment and Society*, 20(3), 453-472.
- Van Gaalen, R., Goudswaard, A., Sanders, J., & Smits, W. (red.) (2013). *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt: de focus op flexibilisering*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Van Wijk, E., Klein Hesselink, J., Verbiest, S., Kooij-de Bode, H., & Goudswaard, A. (2013). Flexibiliteit en ontwikkelmogelijkheden: perspectief van de werknemer. In R. Gaalen van, A. Goudswaard, J. Sanders, & W. Smits (red.), *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt* (pp. 47-58). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.